

K možnostem využití vedut, map a plánů v památkové péči

Významným pramenem pro poznání historického a architektonického vývoje Prahy je nepřehledné množství ikonografického a plánového materiálu v různých archívech a muzejních sbírkách. Vedle tradičních prospektů a vedut zachycujících konfiguraci a panoráma města v proměnách staletí od nejstaršího známého příkladu ve Schedelově kronice až po současnost je to úměrně narůstající fond. Kresby, grafiky, obrazy apod. z různých období, pohledy na městské a příměstské čtvrti, areály a jednotlivé solitéry. Od 16. století se k nim připojují první pokusy o postižení půdorysné situace ve zprvu dosti primitivních situačních náčrtcích a mapách přes barokní typ ortogonálního zobrazení Huberova panorámatu zpracovaného na základě mapování J.M. Hergeta. Na svou dobu velice přesný byl již plán Jüttnerův z roku 1816, jehož obrovský význam tkví především v tom, že zachycuje město před zbouřením fortifikací a před asanačními zásahy 19. století. Od roku 1842 následuje souvislá řada podrobných katastrálních a později i technicko-hospodářských a různých odvozených map vzniklých pro nejrozličnější speciální účely (nejúplněji uchovány v Ústřední archívu geodézie a kartografie).

Ani tím však výčet grafických a kresebných podkladů zdaleka nekončí. Ve fondech archívů je nashromážděna celá řada skic, stavebních plánů jednotlivých i ne-realizovaných objektů, situačních skic, plánů veřejných prostranství, komunikací, parků a zahrad. Pro oblast Velké Prahy existují např. i patrimoniální mapy (Státní ústřední archív, Archív hl. m. Prahy, Stavební archívy ONV 1—10, Národní technické muzeum, Památník národního písemnictví atd.).

K tomu pochopitelně přistupuje množství měřické dokumentace využívající pro oblast památkové péče moderních geodetických a fotogrammetrických metod v souvislosti se stavebně historickými a archeologickými výzkumy, pasportizací Prahy a s rekonstrukcemi jednotlivých objektů, demoličním zaměřením atd. Jsou uloženy ve stavebních archívech či v dokumentačních střediscích institucí, zabývajících se pražskou problematikou (SÚRPMO, SÚPPOP, ÚHA, PSSPPOP atd.).

Samostatnou skupinu ikonografického materiálu tvoří dále cenné soubory fotografií zejména z doby kolem přelomu století (Muzeum hl. m. Prahy, UPM, Štencův archív, Archív hl. m. Prahy atd.). Další sbírky jsou shromažďovány systematicky ve fototékách příslušných vědeckých institucí (SÚPPOP, ÚTDU).

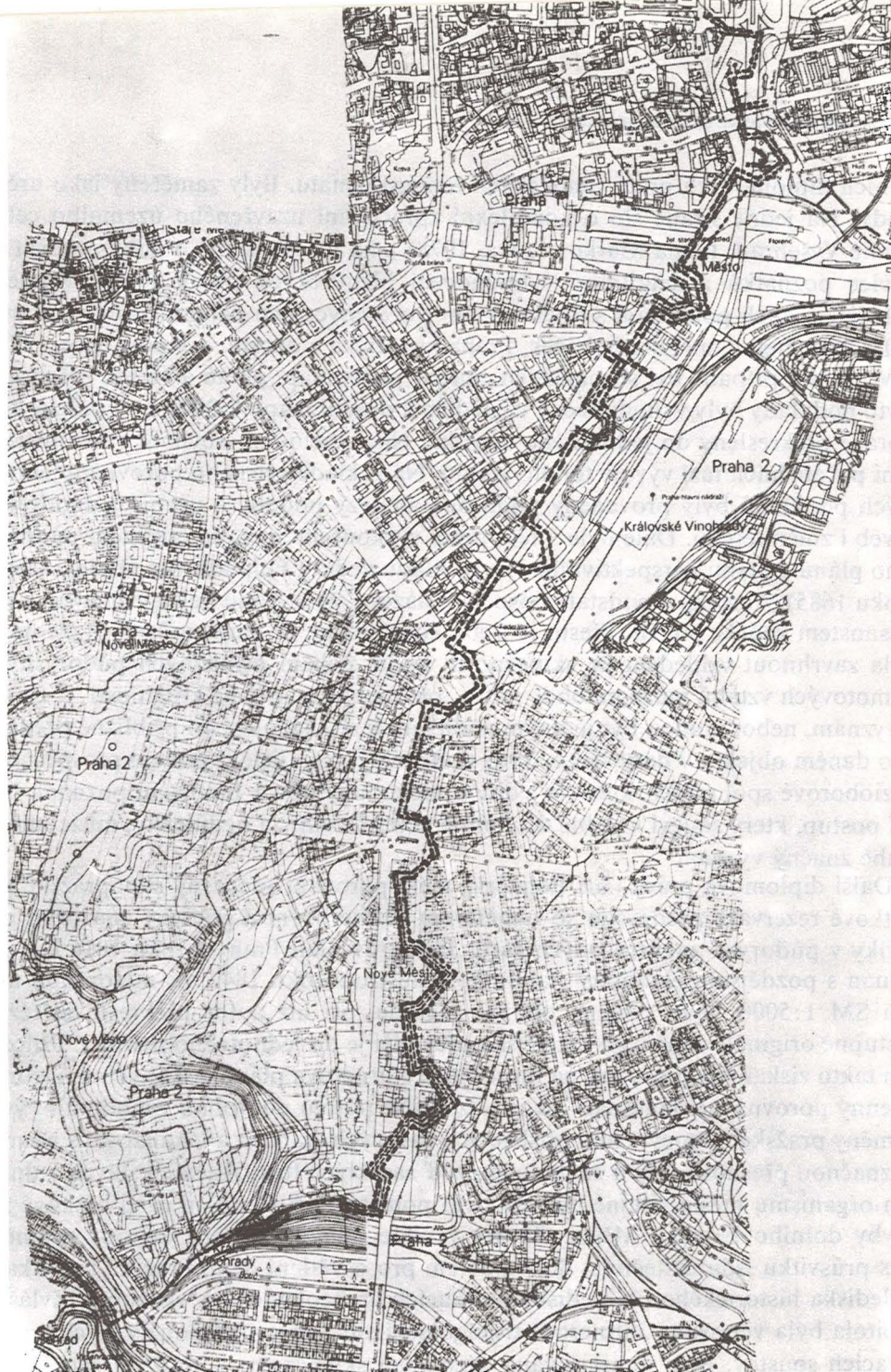
Pro Prahu existuje i několik trojrozměrných modelů zachycujících historické jádro města — v první řadě známý Langweilův model — a několik dalších, víceméně specifických a méně využívaných ikonografických pramenů jako mince, medaile, veduty na porcelánu atd. Jsou také případy, kdy výsek reálného pohledu na město se stal součástí výzdoby interiéru. Namátkou jmenujme aspoň fresku na Vyšehradě, dřevěný reliéf Útěk Fridricha Falckého v katedrále sv. Víta, či pohledy na areál Klementina zobrazené nad kruchtami kostelů sv. Klimenta v Praze a Odolené Vodě.

Shora uvedený stručný přehled sám o sobě plasticky dokumentuje obrovské bohatství tohoto materiálu, jehož význam v současnosti stoupá adekvátně s bouřlivým rozvojem města a v souvislosti s regenerací jeho památkového bohatství. Pochopitelně většina zmiňovaných materiálů odedávna byla a je v centru pozornosti historiků, architektů, urbanistů a ostatních odborníků. Celá řada jich byla publikována formou soupisů, inventářů, odborných článků, výstav atd. Mnoho z bohatství archivů a sbírek však dosud čeká na své zhodnocení a využití. Zejména v oblasti koordinace a vzájemné informovanosti příslušných institucí, do jejichž kompetence patří sběr pražské dokumentace, jsou stále velké rezervy — např. v otázce perspektivního využití různých forem automatizovaného systému informací.

Dalším problémem je metodická otázka různých forem práce s obdobnými prameny — zejména s plány, mapami, vedutami — a otázky kolem jejich optimálního využití. Stále naléhavěji přitom vyvstává potřeba využívat na tomto poli lákových možností, které nabízí mezioborová spolupráce s oborem geodézie a kartografie. Návaznost tohoto oboru na oblast památkové péče je zřejmá a není ani ničím novým. Spolupráce geodetů a památkářů přinesla v nedávné minulosti plodné výsledky zejména v oblasti měřické dokumentace památkových objektů. Tím však nejsou možnosti této spolupráce zdaleka vyčerpány. Upozorňujeme v této souvislosti na pokus o nové využití geodetických a kartografických metod při práci se staršími mapovými podklady, jak byl realizován z iniciativy katedry mapování a kartografie ČVUT v Praze ve spolupráci s pracovníky Pražského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v letech 1977—1981. V tomto období vznikla pod vedením doc. ing. Miroslava Váni na jmenované katedře řada diplomových prací zaměřených tímto směrem.

Dosud totiž chyběl pokus na základě přísně vědeckých metod porovnat detailně starší ikonografický mapový materiál mezi sebou a dále jej konfrontovat se současným stavem. Tento problém je o to palčivější, že zvláště v posledních desetiletích se mění panoráma města i jeho půdorys. Do popředí zájmu se také dostávají některé zaniklé památky, které lze rekonstruovat pouze na základě podrobného studia ikonografických a mapových podkladů.

Tyto úkoly jsou pochopitelně v rozsahu celé Prahy nad síly a technické možnosti jednotlivých diplomových úkolů a mají charakter spíše dlouhodobého systematického zaměření na danou problematiku. S tímto typem práce však nebyly dosud žádné zkušenosti a právě v ověření metodických postupů a možností spočíval přínos

Linie novoměstských hradeb překreslená z Jüttnerova plánu Prahy do situace Státní mapy 1:5000 — odvozené

prvních diplomových prací věnovaných tomuto tématu. Byly zaměřeny jako určité sondy. Na jedné straně šlo o komplexní zpracování uzavřeného územního celku (studie Vyšehrad, Ivona Markoviczová, 1978) a na druhé straně o pokus vytěžit co nejvíce poznatků z detailního vyhodnocení historických plánů Prahy, zejména z hlediska jejich porovnání s dnešním stavem zachyceným nejmodernějšími kartografickými metodami (Jiří Boháček, Praha historická a dnešní — studie map, 1978).

V prvním případě byl shromážděn značný počet map, plánů a vedut Vyšehradu a tyto podklady byly vyhodnoceny vzhledem k dnešní mapě 1:2000 a v grafické části práce překresleny do jednotného měřítka. Nechybělo ani srovnání s rekonstrukcemi počátečních fází vývoje tohoto areálu. Na základě přísného porovnání jednotlivých podkladů byly provedeny podrobné analýzy podoby a vývoje jednotlivých staveb i změn terénu. Dále byla v této práci vyzkoušena metoda odvození půdorysného plánu z plánu perspektivního (na příkladu veduty Folperta van Ouden Allena z roku 1685). Autorka v podstatě dospěla k názoru, že metodu nelze vzhledem k nepřesnostem veduty použít. Přesto je třeba konstatovat, že tento způsob práce nelze zcela zavrhnout vzhledem ke skutečnosti, že již získání přibližných půdorysných a hmotových vztahů může mnohdy mít — při zachování přísné kritičnosti — nemalý význam, neboť mohou být jediným vodítkem k získání alespoň přibližné představy o daném objektu v dané době. Tyto skutečnosti jsou jistě důkazem prospěšnosti mezioborové spolupráce, která je jedinou možnou cestou k hlubšímu poznání. Neboť postup, který se jeví v jedné disciplíně nepoužitelný či nedůležitý, může mít ve druhé značný význam.

Další diplomová práce (Jiří Boháček) měla porovnat současný stav pražské památkové rezervace především se zaměřením Jüttnerovým a graficky znázornit odchylky v půdorysu analyzovaných částí. Jüttnerův plán Prahy z roku 1816 byl porovnán s pozdějšími elaboráty stabilního katastru z roku 1842 a s odvozenou mapou SM 1:5000. Byla zvolena obtížná metoda, při níž autor překresloval těžko dostupné originály značných rozměrů a převáděl je do jednotného měřítka. Přiložením takto získaných průsvitek na reprodukci Jüttnerova plánu získal velmi názorný a cenný porovnávací materiál. Na jeho základě potom podrobně vyhodnotil vývoj a změny pražského opevnění v příslušných časových etapách a lokalizoval s poměrně značnou přesností linii a základovou zeď zaniklých fortifikačních staveb v dnešním organismu města. Stejně metody bylo použito i při srovnání části blokové zástavby dolního Nového Města. Závěry vzniklé pomocí zvolené metody průmětu přes průsvitku jsou užitečným dokumentem pro osvětlení dějin pražské fortifikace z hlediska historického i z hlediska budoucích archeologických výzkumů. Zvláštní kapitola byla věnována Jüttnerově triangulační síti a srovnání používaných zobrazovacích soustav. Byla konstatována významná skutečnost — totiž na svou dobu neobyčejná přesnost a správnost Jüttnerova plánu, který je jedním ze základních mapových pramenů památkářů a urbanistů v Praze.

V souvislosti se závěry Symposia ICOMOS 77, konaného v Kroměříži na téma

Historické zahrady v současnosti, byla v poslední době zaměřena pozornost na pražské historické zahrady. Jejich vyhodnocení a zpracování je v nejbližší době jedním z hlavních úkolů ochrany přírody a památkové péče. Nejpalčivější je situace v oblasti Nového Města, kde máme od středověku záznamy a doklady o celé řadě zahrad, zelených ploch a parků, které během dalšího vývoje buď zanikly, nebo úplně změnily charakter a půdorys a jejich stav je dnes neuspokojivý. Jejich regenerace přitom předpokládá podrobný výzkum, jehož součástí by mělo být i soustředění veškerého dostupného ikonografického materiálu, jeho vyhodnocení a porovnání se současným stavem. V návaznosti na tyto úkoly byla volena i zadání dalších diplomových prací. Zaměřily se na vyhodnocení významných areálů Nového Města. Jednak na klášter františkánů u P. Marie Sněžné, klášter benediktinů Na Slovanech a augustiniánský klášter sv. Kateřiny (Dana Haklová, *Historické zahrady na Novém Městě pražském I*, 1979). Dále pak byla k zpracování zadána jezuitská kolej u sv. Ignáce, klášter alžbětinek Na Slupi a dům kanovníků u sv. Apolináře Na Větrově (Vladimír Bláha, *Historické zahrady na Novém Městě pražském II*, 1979).

Úkol diplomantů nebyl jednoduchý. Bylo nutno shromáždit základní historické údaje, vyhledat a porovnat zaměření zahrad na starých plánech a katastrálních mapách, probrat soubory vedut a prospektů, provést alespoň rámcové sondy v archívech atd. Shromážděný materiál bylo třeba uspořádat chronologicky, převést do jednotného měřítka a vzájemným porovnáním rekonstruovat historický vývoj zahrad a jejich půdorysné a terénní změny se zvláštním zřetelem k zaniklým částem těchto areálů. Získaný materiál byl graficky porovnán se současným stavem, opět s důrazem na přesnost různých dobových zaměření.

V práci Dany Haklové upozorňujeme zvláště na kapitulu, která se podrobně zabývá určením měřítka tzv. Huberova plánu Prahy a je přínosem pro studium celého území památkové rezervace, které dosud mnohdy trpělo nedostatečnou přesností při práci se staršími mapovými podklady. Těžiště práce Vladimíra Bláhy spočívá v pasážích, které se podrobně zabývají popsáním metody a pracovního postupu při převodu mapových listů do jednotného měřítka a dále zhodnocením tohoto převodu z hlediska přesnosti a použitelnosti získaných materiálů. Výsledkem této práce je mapová příloha, která obsahuje jednak listy technické mapy v měřítku 1:500 a dále průsvitky se situací jednotlivých zahrad v různých časových obdobích převedené do téhož měřítka. Kladně je třeba hodnotit také zjištění některých dosud neznámých dílčích plánů (např. konvolut plánů zemské porodnice z roku 1789, či situací budov Na Slupi z roku 1895).

Práce zadané pro školní rok 1979-1980 vycházely ze stejných metodických předpokladů. Byly zaměřeny na kostel sv. Štěpána s farní zahradou a hřbitovem, kostel Nanebevzetí P. Marie a sv. Karla Velikého s komplexem kláštera a zahrady a kostel P. Marie na Trávníčku, opět s přilehlým klášterem (Libuše Janů, *Historické zahrady na Novém Městě pražském III*, 1980). Dále byl zadán prostor mezi Karlovým náměstím, ulicemi Myslíkovou, nábřežím B. Engelse, Palackého náměstím a ulicí Na

Moráni (Věra Volrábová, *Historie stavebních a zahradních změn v prostoru Moráň—Jiráskovo náměstí*, 1980).

Druhá z jmenovaných prací se zabývala územím kdysi bohatým na historické památky a zahrady, které prošlo v minulosti výraznými změnami. Celá řada těchto objektů zanikla a jejich topografickou situaci jsme byli schopni určovat pouze hypoteticky. Jednalo se o zachycení obrazu těchto změn na příslušných mapových a plánových podkladech a vyhodnocení postupného zanikání objektů a zahradních ploch v souvislosti s terénními změnami při výstavbě nábrežní regulace. Věra Volrábová také navázala na práci Dany Haklové, když se pokusila o další zpřesnění měřítek Huberova a Jüttnerova plánu Prahy zhodnocením možnosti převodu souřadnic z obou plánů do systému S-JTSK. V závěru je posouzena dosažená přesnost. Přílohou práce je výstup z počítače s programem na výpočet Helmertovy transformace (podle ing. Hůrky).

V roce 1981 byla obhájena diplomová práce Růženy Vostřákové *Historie stavebních změn bývalé Petrské čtvrti*. Doplnuje tak na základě již osvědčené metody převodu map do jednotného měřítka (bylo úspěšně použito mikrofíši) naše znalosti o mapovém a plánovém materiálu a o územních změnách v této oblasti Nového Města. Na závěr je připojena krátká, ale instruktivní kapitola o vytyčování Nového Města při jeho založení. Závěry autorky o značné přesnosti, které bylo dosaženo ve 14. století velmi primitivními prostředky, dokazují, že jde o zajímavou a důležitou problematiku nejen z hlediska historie mapování a kartografie, ale i z hlediska dějin architektury, urbanismu apod.

Poslední diplomové práce zadané a obhájené v letech 1982—1983 byly věnovány studiím stavebního vývoje areálů největších pražských klášterů. Olga Cachová zpracovávala území Strahovského kláštera, Taťána Saproňová Klementinum a Bohumil Pokorný rozsáhlé území benediktinského kláštera v Břevnově. Diplomanti úspěšně a vyčerpávajícím způsobem snesli dostupný plánový a mapový materiál a shromáždili sumu údajů faktografické povahy jako východisko dalších interpretací a výzkumů. Historický vývoj zvolených areálů byl v minulosti nanejvýše složitý, přesto se podařilo částečně osvětlit některé dílčí problémy, např. lokalizaci význačných středověkých objektů (původní kostel sv. Klimenta v Klementinu, gotická kaple P. Marie v Břevnově atp.). Přínosem je i využití nových pramenů a archiválií (mj. soubor snímků hospodářských budov Břevnovského kláštera před asanací) a instruktivní a všestranně použitelné obrazové i mapové přílohy.

Iniciativa katedry mapování a kartografie ČVUT tedy přinesla ve formě dosud zpracovaných diplomních úkolů první ovoce. Jejich hlavní význam je v této fázi především metodologický a spočívá zejména v aplikaci a ověřování metodických postupů v oblasti, kde s tímto typem práce nebyly dosud žádné zkušenosti. Konkrétní přínos jednotlivých diplomních úkolů naznačil alespoň ve stručnosti jejich rozbor a nastínil zároveň i široké perspektivy dalšího využití geodetických a kartografických metod při práci se staršími mapovými podklady a plány.

Experiment, z kterého se postupně rodí koncepční spolupráce, názorně ověřil a dokumentoval aktuální potřebu rozvoje mezioborových vztahů na mnohem širší základně než dříve v souladu s rozvojem vědeckotechnické revoluce.

Výsledky této práce budou nepochybně přínosem pro každodenní praxi orgánů památkové péče, ochrany přírody a územního plánování města. Budou mít nepochybně svůj význam i při upřesňování archeologických výzkumů, při přípravě regenerace větších územních celků, stejně jako pro další badatelskou činnost v oblasti stavebního a historického vývoje hlavního města Prahy.